

אולימפיאדת הלשון העברית החמישית

של החוג ללשון העברית ולבלשנות שמית

תשפ"ו

שאלון הגמר – עם פתרונות

תיכון | כיתות י'-י"ב

****שימו לב: עשויות להתקבל תשובות נוספות כתשובות נכונות בהתאם**

לשיקול הדעת של חברי צוות האולימפיאדה**

1. אם אני פֶּצֶחֶן, אני כנראה...

א. אוהב לפתור תשבצים וסודוקו

ב. מורה למתמטיקה ולפיזיקה

ג. בעל דוכן למכירת גרעינים ואגוזים

ד. עובד בחברת אבטחת מידע

ה. מפעיל חדרי בריחה

ו. משתתף באירועי שירה בציבור

הסבר: פֶּצֶחֶן הוא החלופה העברית להָאָקֶר – אדם בעל ידע רב במחשבים ובמערכות ההפעלה שלהם, המסוגל לפצח קודים.

2. אם ארצה להזמין עוגת ביסקוויטים בעברית צחה, מה אבקש מהמלצר?

א. עוגת מופינים

ב. עוגת מְרְקוּעִים

ג. עוגת שֶׁנֶף

ד. עוגת סֶהְרוּנִים

ה. עוגת כְּמֶהוּנִים

הסבר: מְרְקוּעַ הוא החלופה העברית לביִסקוויט. מופִין הוא מֶאפִין, שֶׁנֶף הוא וְנִיל, סֶהְרוֹן הוא קְרוֹאָסוֹן וכְּמֶהוֹן (כְּמֶהוֹן שוקולד) הוא טְרָאפֶל.

3. אביחי נסע לטיול ביפן והחליט להירשם לקורס ללימוד יפנית. איזו מילה הוא ככל הנראה לא למד במהלך הקורס?

א. פֶּפְרָצִי ב. צוֹנְמִי ג. קְרִיוֹקִי ד. סוֹיָה ה. ג'וּדוֹ

הסבר: המילה פֶּפְרָצִי שאולה מאיטלקית. שאר המילים שאולות מיפנית.

4. השלימו את המשפט באופן שמבהיר את משמעות הביטוי **בְּעַל כָּרוֹחַ**:

אם יואב עשה משהו **בעל כורחו**, אז הוא עשה אותו _____

תשובה: בניגוד לרצונו, באין ברירה.

5. את המילה **סִפְּגִיּוֹת** חידש דוד ילין על פי המילה סופגנין שבספרות חז"ל. צורת היחיד

שנקבעה למילה סופגניות הייתה **סִפְּגִיָּת**, אך בפי כול צורת היחיד המקובלת היא

סִפְּגִיָּה. כך הדבר גם בצורת היחיד של המילה **עוגיות**.

לפי זה, מה אמורה להיות צורת היחיד של **עוגיות**?

תשובה: עוגית.

6. השלימו את הביטוי: בֹּר סוֹד **שאינו מאבד טיפה**.

הסבר: בור סוד הוא בור שקירותיו מסוידים ואינם סופגים את המים השמורים בו.

הביטוי משמש משל לאדם שניחן בזיכרון מצוין, והוא אינו שוכח דבר ממה שלמד. מקור

הביטוי במשנה במסכת אבות (ב, ח), שבה רבן יוחנן בן זכאי משבח את תלמידו רבי

אליעזר בן הורקנוס בתואר זה.

7. באיזה משפט משמש הביטוי **בְּשׁוֹם שָׁכַל** בהקשר המתאים ביותר?

א. שי נהג בשום שכל כשגילה בטעות לאימו על מסיבת ההפתעה ליום הולדתה.

ב. רון נכשל במבחן משום שענה על כל השאלות בשום שכל.

ג. לירון נהגה בשום שכל כשרבה עם המנהל שלה במקום עבודתה החדש.

ד. הילה שקלה את צעדיה בשום שכל לפני שחתמה על מכירת העסק שלה.

ה. דנה נהגה בשום שכל כשיצאה לשחות בים במזג האוויר הסוער.

הסבר: **בְּשׁוֹם שָׁכַל** = בתבונה, מתוך שיקול דעת. מקור הביטוי בנחמיה ח, ח: "וַיִּקְרָאוּ

בְּסֵפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים מִפָּרֶשׁ וְשׁוֹם שָׁכַל וַיְבִינוּ בְּמִקְרָא".

8. איזה משפט יוצא דופן מבחינת השימוש במילת היחס 'לי'?

א. הוא אמר לי ללכת.

ב. הוא כתב לי מכתב.

ג. הוא רץ לי לכביש.

ד. הוא הסביר לי את החומר.

ה. הוא נתן לי ספר.

הסבר: במשפט "הוא רץ לי לכביש" מילת היחס "לי" אינה מוצרכת, והיא אינה מייצגת משתתף הכרחי במשפט. למעשה מילת היחס במשפט מבטאת מעורבות או עמדה רגשית של הדובר (יש הסוברים כי השימוש הוא בהשפעת היידיש). בשאר המשפטים מילת היחס "לי" היא השלמה מוצרכת לפועל במשפט.

9. מִוֶּרֶן, דִּפְנָה, וְשִׁקְמָה הן שלוש אחיות ששמותיהן לקוחים מאותו תחום משמעות

(שדה סמנטי). כדי לשמור על קשר סמנטי זהה, עם מי יתחתנו?

א. אָנְשֵׁד, פֶּלֶג וַיּוֹבֵל

ב. שָׁקֵד, דֹּלֵב וּלְטָם

ג. אֲבִרָהִם, יִצְחָק וַיַּעֲקֹב

ד. לָבִיא, נַחֲשׁוֹן וְרָאִם

ה. טוֹפֵז, שָׁהֵם וּלְשָׁם

הסבר: שמותיהן של שלוש האחיות לקוחים מעולם הצומח. כך גם השמות שקד, דולב ולוטם.

10. מִטּוֹכְיָמָה היא שימוש במילה מסוימת לציון דבר אחר בגלל קרבה פיזית או רעיונית

ביניהם. לדוגמה: שימוש בשם החומר במקום החפץ ("אימי ביקשה שאחזיר לה את

כל הפלסטיקים") או שימוש בשם המחבר במקום ביצירה שלו ("קראתי את

שייקספיר").

יש עוד סוגים רבים של מטונימיה. בכל אחד מן המשפטים שלפניכם יש מילה שמשמשת במשמעות מטונימית. איזה משפט יוצא דופן מבחינת סוג המטונימיה שבו?

א. אני מקפידה לשתות 10 כוסות ביום.

ב. האולם פרץ במחיאות כפיים סוערות בסיום המופע.

ג. מחר הכיתה יוצאת לטיול.

ד. זרקתי בטעות מסמך חשוב לזבל.

הסבר: בשלושת המשפטים הראשונים המילים 'כוסות', 'אולם' ו'כיתה' מייצגות למעשה את התכולה (מים, קהל, תלמידים). במשפט ד המילה 'זבל', המייצגת בדרך כלל את התכולה, משמשת במשמעות המכל (פח אשפה).

11. מה משותף לכל הצירופים?

- ספורט אולימפי
- סוס טרויאני
- מעשה חלם
- חלומות באספמיה
- צדיק בסדום

תשובה: כל הצירופים נגזרים משמות מקומות: טרויה, חֶלֶם, ספרטה, אספמיה (ספרד), סדום.

12. באיזה משפט כל הצורות נכונות?

- א. כדי לצפות במחזות זמר צריך לעלות ברכבלים.
- ב. כדי לצפות במחזות זמר צריך לעלות ברכבלים.
- ג. כדי לצפות במחזמר צריך לעלות ברכבלים.
- ד. כדי לצפות במחזמר צריך לעלות ברכבלים.

הסבר: המילים 'מַחְזָמֵר' ו'רַבָּל' נוצרו על ידי הלחם של שתי מילים: מַחְזָה + זָמֵר, רַבָּת + כָּבַל. האקדמיה ללשון קבעה את צורת הרבים התקנית של מילים אלו על פי נטיית המילה המלעילית היחידה בתנ"ך שהיא בת שלוש הברות ואיננה בסיומת ת: פִּילָגֶשׁ, וברבים פִּילָגָשִׁים. ומכאן: רַבָּל – רַבָּלִים, מַחְזָמֵר – מַחְזָמֵרִים.

13. לפניכם שלושה משפטים:

- הַדָּג קָצַף כִּי צָפַע שָׂרָק.
- כָּל קָרֶשׁ צָף.
- רַק גָּד נָסַע.

א. איזו תכונה משותפת להם?

תשובה: כל המילים במשפטים מורכבות מאותיות הבאות זו אחר זו באל"ף בי"ת בסדר יורד או עולה.

ב. כתבו משפט נוסף המקיים את אותה תכונה. המשפט יכול להיות דמיוני.

תשובה: יתקבל כל משפט המתאים לחוקיות זו.

14. במקרא יש שתי צורות למילת השאלה **למה**: בדרך כלל היא מוטעמת מלעיל* (בִּלְּ) ויש דגש בִּמְ: **לָמָּה**. אך לפעמים היא מוטעמת מלרע** (בִּמְ) ואין בה דגש: **לָמָּה**.

* מִלְעֵל = הטעמת ההברה שלפני האחרונה, כמו במילים **כלב**, **מחברת**, **אופי**.

** מִלְרַע = הטעמת ההברה האחרונה, כמו במילים **סרגל**, **כלבים**, **תינוק**.

הטעמת מלעיל, מ' דגושה	הטעמת מלרע, מ' בלא דגש
לָמָּה תִּצְאוּ לַעֲרוֹךְ מִלְחָמָה	לָמָּה אֶמְרֶתְ אַחֲתִי הוּא
לָמָּה כָּכָה רַמִּיתִנִּי	לָמָּה אֲשַׁכֵּל גַּם שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד
לָמָּה יוֹמַת מָה עָשָׂה	לָמָּה הִרְעַתֶּם לִי
לָמָּה קִשְׁרֶתָם עָלַי	לָמָּה הִעֲלִיתֵנוּ מִמִּצְרַיִם

לפניכם ארבעה פסוקים נוספים. רק באחד מהם הניקוד וההטעמה הם **לָמָּה**.

מהו הפסוק הזה? נמקו את תשובתם.

א. למה נָמוּת לְעִינֶיךָ.

ב. למה עָלִיתֶם עָלֵינוּ.

ג. למה אַתֶּם עֹשִׂים רָעָה גְדוֹלָה.

ד. למה עֲזַבְתָּנִי.

הסבר: בדרך כלל "למה" מוטעמת מלעיל וה־מ' דגושה. כאשר המילה שאחרי "למה" פותחת בעיצור גרוני (א, ה, ע, ח) – "למה" מוטעמת מלרע וה־מ רפה.

15. בצורת הנקבה של שמות תואר המציינים שייכות למקום גאוגרפי (ומכונים "שמות ייחוס") נפוצות שתי סיומות: הסיומת **יָת** והסיומת **יָה**.

- בחלק משמות הייחוס הדוברים עשויים להשתמש בשתי הסיומות, למשל:
רוסי – רוסי**ת**/רוסי**יה**, צרפתי – צרפתי**ת**/צרפתי**יה**, אנגלי – אנגלי**ת**/אנגלי**יה**, מצרי – מצרי**ת**/מצרי**יה**.
- יש שמות ייחוס שנהוגה בהם רק הסיומת **יָת**, למשל:
סיני – סיני**ת** (ולא *סינייה), יפני – יפני**ת** (ולא *יפנייה), שוודי – שוודי**ת** (ולא *שוודייה), מקסיקני – מקסיקני**ת** (ולא *מקסיקנייה).

א. על פי דוגמאות אלו, הסבירו את החוקיות הלשונית המסתתרת במנהג הדוברים להימנע מהסיומת **יָה** בחלק משמות הייחוס.

תשובה: כאשר נוהגים להגות את שם הייחוס במלעיל (כמו סִינִי, יפְנִי) צורת הנקבה היא בסיומת **יָת** בלבד. כאשר הוגים את שם הייחוס במלרע (כמו רוֹסִי, צרפְתִּי) צורת הנקבה משמשת בשתי הסיומת. מדובר במנהג של הדוברים ולא בכלל דקדוקי, שכן לפי הדקדוק העברי, כלל שמות הייחוס (בזכר, בנקבה ובשאר הנטיות) אמורים להיות מלרעיים.

ב. האם צורת הנקבה של "ישראלי" נוהגת על פי אותה חוקיות? הסבירו.
תשובה: לא. השם "ישראלי" נהגה במלרע, ולכן היינו מצפים שבצורת הנקבה ישמשו שתי הסיומות, אך בפועל רווחת הסיומת **יָת** (ישראלי**ת** ולא *ישראלייה).

16. ביוון העתיקה השתמשו בשיטות ייחודיות שונות לרישום מספרים. לפניכם כמה

דוגמאות לשמות מספרים ביוונית עתיקה:

ios – 1 , pente – 5 , deka – 10 , hekaton – 100 , khilioi – 1000

השלימו את הטבלה שלפניכם: כתבו את המספר בספרות רגילות כמו בדוגמאות.

המספר בספרות רגילות	המספר ביוונית
6000	$p^k k$
1605	$kp^h hp$
2160	$kkhp^d d$
110	hd
5627	$p^k p^h hddpii$
202	hhii

הסבר: האות הראשונה בכל שם מספר ביוונית מציינת את הערך המספרי השלם (i=1, p=5, d=10, h=100, k=1000). לפי שתי הדוגמות הנתונות בטבלה, אם יש אחרי אות גדולה אות עילית מוקטנת, יש להכפילה בערך האות המוקטנת, ואם אין אחריה אות עילית המציינת הכפלה, יש להוסיף את ערכה למספר הכולל, למשל:

$$p^k k = 5 * 1000 + 1000 = 6000$$

17. בעברית משמשים ביטויים רבים השאולים מארמית. לפניכם שתי קבוצות של ביטויים ובסוגריים תרגומיהם לעברית. בכל הביטויים הודגשה האות ד', שיש לה שני תפקידים בארמית.

קבוצה א'	קבוצה ב'
בְּסִיעָתָא דְּשִׁמְיָא (= בעזרת השמיים)	לְכָל מָאן דְּבִעֵי (= לכל מי שמבקש)
בְּעֵדְנָא דְּרִתְחָא (= בזמן של כעס)	תְּרִיתִי דְּסִתְרִי (= שניים שסותרים)
אֲלִיבָא דְּכָלִי עֲלָמָא (= לדעת כל העולם)	כָּל דְּאֵלִים גְּבַר (= כל החזק גובר)

א. מה מייצגת הד' המודגשת בכל קבוצה?

בקבוצה א **תשובה:** שייכות (נָשָׁל)

בקבוצה ב **תשובה:** מילית זיקה (שָׁ)

ב. הָא לַחֲמָא עֲנִיא ("זהו לחם העוני") היא פסקה בארמית בהגדה של פסח.

לפניכם שני המשפטים הראשונים בפסקה, ובהם מודגשת פעמיים האות ד':

הָא לַחֲמָא עֲנִיא דִּי אֶכְלוּ אַבְהֶתְנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם. כָּל דְּכָפִין * יִיְיָ וְיִיכֹל.

*המילה "כָּפִין" בארמית פירושה רָעַב.

לאיזו קבוצה מתאימה כל אחת מן האותיות ד' המודגשות?

• אֶרְעָא דְּמִצְרַיִם: **קבוצה א** | קבוצה ב

• כָּל דְּכָפִין: קבוצה א | **קבוצה ב**

הסבר: הד' בצירוף "ארעא דמצרים" מציינת שייכות ("של"): ארץ מצרים. ה-

ד' בצירוף "כל דכפין" מציינת את ש' הזיקה: כל מי שרעב (ישתה ויאכל).

18. מה הקשר?

בלוח שלפניכם 16 מילים. מיינו את המילים לקבוצות של ארבע מילים בעלות מכנה

משותף. כתבו מה משותף למילים בכל קבוצה.

שימו לב:

- אין לכתוב מילה ביותר מקבוצה אחת.
- עשויות להיות מילים שאפשר לקרוא אותן ביותר מדרך אחת או שיש להן כמה

משמעויות.

עונות	קוביות	עיר	עוגן
שכונה	גור	קושיות	רובע
כוסות	סייח	ביצים	אימהות
רחוב	ספק	פרוור	עופר

קבוצה 1: עונות, קושיות, כוסות, אימהות.
מה משותף? לכולן מצטרפת המילה "ארבע".

קבוצה 2: עֵיר, עופר, סייח, גור.
מה משותף? צאצאי בעלי חיים.

קבוצה 3: קוביות, עוגן, ביצים, ספק.
מה משותף? דברים שאפשר להטיל.

קבוצה 4: שכונה, רובע, רחוב, פרוור.
מה משותף? חלקי העיר.

19. לפניכם שמות עצם באנגלית עתיקה ותרגומיהם לעברית. כל השמות מציינים פעולה. שמות העצם הובאו בצורת היחיד בנטיית השייכות, וסיומת השייכות הופרדה מן היסוד במקף.

צורה	תרגום
ryn-es	ריצה
help-e	עזרה
cym-es	הגעה
luf-e	אהבה
rac-e	הודעה
fiell-es	נפילה
wræc-e	נקמה
hlynn-es	קול
slæp-es	שנה
wær-e	הסכם

לפניכם רשימה של כמה שמות עצם נוספים המציינים פעולה באנגלית עתיקה, אך ללא סיומת השייכות. ציינו ליד כל שם עצם את סיומת השייכות המתאימה לו באנגלית עתיקה.

סיומת	צורה	תרגום
e	gif-	מתנה
es	dyn-	רעש
e	sorg-	טיפול
es	strid-	צעד
e	sec-	האשמה

הסבר: באנגלית עתיקה פעולות המצריכות מקבל פעולה (כגון עזרה, אהבה והודעה) מקבלות את הסיומת e, ופעולות שאינן מצריכות מקבל פעולה (כגון ריצה, הגעה או נפילה) מקבלות את הסיומת es. לפיכך המילים שתרגומיהן הם 'מתנה', 'טיפול' ו'האשמה' יקבלו את הסיומת e, ואילו המילים שתרגומיהן 'רעש' ו'צעד' יקבלו את הסיומת es.

20. שאלת נשיא האקדמיה ללשון העברית, פרופ' אהרן ממון

תְּשָׁלִים (בלועזית: סוּפֶּלְצִיָּה) הוא תופעה שבה מערכת הנטייה של מילה מסוימת משתמשת ביסודות ממערכת אחרת כדי ליצור מערכת דקדוקית שלמה. בנטיית הפועל למשל התופעה יכולה להתבטא בשינוי של שורש או בשינוי של בניין. לדוגמה: הפועל 'היה' משמש בנטיית העבר והעתיד, ובהווה משמש 'יש'. באנגלית משמש הפועל go בהווה ובעתיד, אך כשמטים את הפועל בזמן עבר משתמשים בפועל אחר לגמרי – went (ולא *goed). תשלים יכול להתקיים גם בנטיית שמות עצם במין ובמספר, לדוגמה: בעברית בת ימינו צורת הנקבה של גֶּמֶל היא נֶאֱקָה (ולא "גמלה").

א. לפניכם שלוש מילים: מִפְּחֵד, יָגִיד, אָב.

הסבירו כיצד מתבטא התשלים בשלוש המילים האלה בעברית בת ימינו.

תשובה:

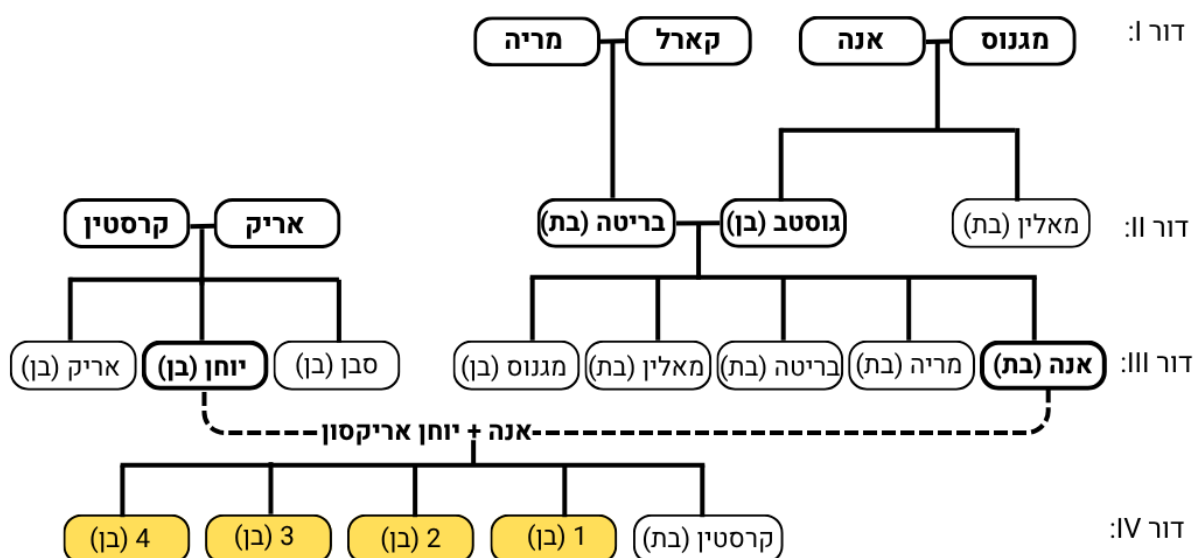
מִפְּחָד – בהווה עשוי לשמש הפועל מִפְּחָד בבניין פיעל (לצד פוֹחַד בבניין קל), אך בזמן עבר משמש רק בניין קל (פָּחַד ולא פִּחַד).
 יָגִיד – הפועל 'להגיד' משמש בעתיד, ואילו בעבר ובהווה משמש הפועל 'לומר'.
 אָב – אב היא צורת הזכר, ואילו בנקבה משמשת מילה אחרת – אֵם.

ב. לפניכם קטע מספר בראשית: "וַתֹּאמֶר נָשָׂה אֲדֹנָי וַתִּמְהַר וַתֵּרָד כָּדָה עַל יָדָהּ וַתִּשְׁקָהּ וַתִּכַּל לְהִשְׁקֹתָהּ וַתֹּאמֶר גַּם לְגַמְלִיךָ אֲשָׁאב עַד אִם כָּלֹו לְשִׁתְּתָה" (בראשית כד, יח-יט).

שני הפעלים המודגשים מקיימים ביניהם יחס של תשלום. הסבירו כיצד הוא מתבטא.

תשובה: כשפעולת השתייה נעשית על ידי האדם עצמו, משתמשים בשורש שת"י/ה, הנוטה בבניין קל (נָשָׂה, שָׁתִיתִי). לעומת זאת כשרוצים לציין שניתנו נזולים לגורם אחר, אין אומרים "הִשְׁתָּה" אלא הִשְׁקָה – כלומר משתמשים בשורש שק"י/ה בבניין הפעיל (הִשְׁקָה, הִשְׁקִיתִי).

21. לפניכם אילן היוחסין של משפחה שוודית מסורתית במאה ה־18. הילדים מוצגים על פי סדר לידתם, מימין לשמאל. זוגות נשואים הודגשו.

א. מהם שמותיהם של הבנים של יוחן ואנה, המצוינים בספרות 1-4?

תשובה: 1. אריק 2. גוסטב 3. יוחן 4. סבן

ב. מהו שם המשפחה שלהם אם ידוע שהוא אינו זהה לשם המשפחה של אביהם? **תשובה:** יוחנסון.

הסבר: מהשאלה מובן כי יש חוקיות במתן השמות במשפחה השוודית. כדי לגלות את החוקיות יש לבדוק אילו שמות חוזרים על עצמם:

אנה: (1) הבת הראשונה של גוסטב ובריטה; (2) אם אביה.

מריה: (1) הבת השנייה של גוסטב ובריטה; (2) אם אימה.

בריטה: (1) הבת השלישית של גוסטב ובריטה; (2) אימה.

מאלין: (1) הבת הרביעית של גוסטב ובריטה; (2) אחות אביה.

מגנוס: (1) **הבן הראשון** של גוסטב ובריטה; (2) **אבי אביו**.

אריק: (1) **הבן השלישי** של אריק וקרסטין; (2) **אביו**.

קרסטין: (1) הבת הראשונה של יוחן ואנה; (2) אם אביה.

לפי חוקיות זו אפשר לדעת בוודאות:

הבן הראשון של יוחן ואנה נקרא על שם אבי אביו = אריק.

הבן השלישי של יוחן ואנה נקרא על שם אביו = יוחן.

כדי לגלות את שמותיהם של הבן השני והבן הרביעי יש לערוך הקבלה מלאה לבנות:

הבן הראשון = **אבי** אביו, הבת הראשונה = **אם** אביה.

הבן השני = ?, הבת השנייה = אם אימה.

הבן השלישי = **אביו**, הבת השלישית = **אימה**.

הבן הרביעי = ?, הבת הרביעית = אחות אביה.

לפי זה סביר להניח שהבן השני נקרא על שם אבי אימו (גוסטב), והבן הרביעי נקרא על שם האח הראשון של אביו (סבן).

שם המשפחה: באילן היוחסין מצוין שם המשפחה של אדם אחד: יוחן אריקסון. ידוע ששם אביו של יוחן הוא אריק, ומכאן אפשר להסיק ששם המשפחה מורכב משם האב + הסיומת 'סון' (= 'בן', כמו באנגלית son). אביהם של ארבעת הבנים הוא יוחן, ולכן שם המשפחה שלהם הוא יוחנסון.